

Érdemei elismerése mellett

UIVÁRY GÁBOR

Gyakran halljuk – jelentette ki Hóman Bálint az ország legismertebb középkorászaként és a Magyar Történelmi Társulat elnökeként 1943-ban –, hogy a történet a múlt politikája és a politika a jelen története. [...] A múlt politikáját azonban éppoly kevésbé szabad a jelen szemszögéből vizsgálnunk és értékelnünk, aminthogy az államférfi sem folyamosan a történet folyamán gyakorlta bevélt, de ma már a körülmények változása miatt idejüket múlt politikai eszközök alkalmazásához.”

Hóman intelmét akkoriban csupán néhányan hallották meg, manapság pedig még annyian sem veszik figyelembe. Bár a történelemszakma és a színvonalas publicisztika alapkövetelményeihez szervesen hozzátartozna, hogy a történelmi eseményeket saját koruk viszonyai – ne pedig mai elvárásaink és eszméink – alapján ítélje meg, ennek az igénynek napjaink magyar historikusai csak részben, újságírói viszont alig-alig tesznek eleget. A legkevésbé talán akkor, amikor a Horthy-korszak (benne olyan kiemelkedő egyéniségek, mint Hóman Bálint) vagy a közelmúlt értékeléséről van szó.

Magam is gyakran hangoztatom ugyan, hogy a történelemszemlélet egyik szépsége éppen abban rejlik, hogy a különböző közelítések révén ugyanarról a múltbeli folyamatról, esetről vagy szereplőről – kinek-kinek az álláspontja szerint – egyszerre többféle igazságot lehet megfogalmazni, ez azonban kizárólag akkor érvényes, ha a tényeket tiszteletben tartjuk. Az utóbbi időben Hóman Bálint tevékenységének ismertetésekor sajnos nem ennek, hanem az olykor minden alap nélküli, szigorú és megrovó minősítéseknek vagyunk tanúi. Miután 2015. március 6-án a Fővárosi Törvényszék elsőfokú, jogerős döntésében bűncselekmény hiányában felmentette őt az 1946-os népbírósági perében megállapított háborús bűntett alól, rengeteget beszélnek róla – magyar historikusról rég vitatkoztak ennnyit. Megsokasodtak ellene a támadások, amelyek napjaink „politikailag korrek” beszédét a múltra visszavetítve sokkal keményebben bélyegzik meg, mint 1946-os vádlói valaha is óhajtották.

Olyan állítások hangzanak el róla, amelyeknek semmi köze nincs a könnyen ellenőrizhető valósághoz. Visszatérően hangoztatják például, hogy Hóman szövegezte és terjesztette az országgyűlés elé az 1938-as első zsidótörvényt, holott megfogalmazásához, benyújtásához semmi köze nem volt, s meg sem szólalt az erről folytatott, meglehetősen hosszú parlamenti vitában. Vannak, akik egyenesen Hitlerhez és a tömeggyilkosokhoz hasonlítják, holott a nemzetiszocialista eszméket és a fajelméletet sokszor keményen bírálta. Külpolitikai tekintetben az 1930-as évek végétől egyértelműen németbarátnak ismerték ugyan őt, azonban pontosan tudta, hogy a németek uralta Európában a magyarság csak alárendelt szerepet kaphat. A németekkel való kényszerű együttműködést is elsősorban azért hirdette, mert annak révén vélte megőrizhetőnek Magyarország belpolitikai önállóságát. Elképzeléseit ezért húzta alaposan keresztül az 1944. március 19-i német megszállás, amellyel szemben a szabadlábban lévő magyar politikusok közül egyedül ő tiltakozott – szokatlanul határozott hangú levelében – Edmund Veessenmayernél, a Nagynémet Birodalom teljhatalmú magyarországi megbízottjánál és követénél. A vérszörnyű 1944 tavaszán pedig számos üldözött zsidó tudós és művész mentése érdekében járt közben, sikerrel.

Az ellene felhozott leggyakoribb vád az antiszemitizmus. Hóman Bálint kétségkívül antiszemita volt, ám a szónak semmiképpen sem a ma használt értelmében, a holokauszt borzalmaival már ismerve. Jómódú, a XIX. század vége optimista hangulatának megfelelően a töretlen fejlődésben hívó, az antiszemitizmust mint maradi gondolatot elvető, középosztálybeli családba született 1885-ben. Édesapja, Hóman Ottó nemzetközi híró klasszika-filológus, nagybátyja, Darányi Ignác nagyszerű földművelésügyi miniszter, unokatestvére, egyben egyik legjobb barátja a későbbi miniszterelnök, Darányi Kálmán volt. Gimnáziumi osztályában diáktársainak többsége izraelita volt, mégis Hóman lett az „osztálybizalmi”. Ekkoriban sokkal inkább filozofiként jellemezhetnénk: olyan szellemi társaságokban érezte jól magát, amelyekben számos zsidó is megfordult, s többek között Lukács Györggyel, a kiváló filozófussal is jó viszonyt ápolt.

Magatartásában a döntő fordulatot nála is az 1919-es kommün, a Tanácsköztársaság jelentette. Lukács ek-

Rég vitatkoztak annyit magyar historikusról, mint Hóman Bálintról, akit idén tavasszal posztumusz mentettek fel a háborús bűntett vádjá alól. Szerepe, ha a történelmi eseményeket saját koruk viszonyai, nem pedig mai elvárásaink szerint ítéljük meg, jóval összetettebb, mint ahogyan az a személyét elemző – legújabbban a Székesfehérváron neki tervezett szobor felállítása miatt ismét fellángoló – vitákból leszűrhető.

FOTÓK FORRÁSA: WIKIPÉDIA

Hóman Bálint díszmagyarban

kor népbiztoshelyettesként és a Vörös Hadsereg politikai biztosaként tevékenykedett, Hóman viszont végleg háttérbe fordított korábbi, nemzeti liberális elképzeléseinek, és konzervatívává vált. A keresztény magyar közép-osztály nagy részéhez hasonlóan ő is osztotta azt a véleményét, miszerint a zsidóság – amely a sajátos magyar társadalomfejlődés következtében a XIX. század végére a gazdaságban és a kultúrában erős felülreprezentáltságot élvezett – 1919-ben már a politikai hatalmat is igyekezett megkaparintani. A friss tapasztalatok és az ezek nyomán túltengő érzelmek miatt Hóman és mások sem mérlegelték, hogy az általánosan „zsidóuralomnak” vélt Tanácsköztársaság vezetőinek többsége az internacionalizmus jegyében saját hitét és zsidóságát is megtagadta. Mindenesetre túlbuzgó kritikusan jól tennék, ha személyiségét és tevékenységét megismernék, és kevésbé egysíkúan, nem pusztán érzelmi attitűddel közelítenének hozzá; ha tanulmányoznák Hóman életének és munkásságának más oldalait is a működését egyébként sem meghatározó antiszemitizmuson kívül.

Például hivatali és tudományos pályáját, amely töretlenül ívelt fölfelé. Az ország akkori leggazdagabb bibliotékájának, a budapesti Egyetemi Könyvtárnak már egyetemista korában díjazás nélküli gyakornoka, majd a latin–magyar szak elvégzése után munkatársa lett, s az igen gazdag anyagot őrző különgyűjtemények vezetését is rábízta. 1908-ban doktorált, 1916-ban jelent meg mindmáig a szakterület alapkijelentésének számító Magyar pénztörténet 1000–1325 című kötete. Ekkortól a legismertebb magyar középkortörténelem között tartották számon. 1917-ben a budapesti tudományegyetem magántanára, 1918-ban az MTA levelező (1929-ben rendes, 1933-ban igazgatósági) tagja lett. 1922 és 1925 között a budapesti tudományegyetemen az 1526 előtti magyar történelem helyettes, 1925-től 1931-ig nyilvános rendes tanára.

Legismertebb alkotása a napjainkban is csak Hóman–Szekfűként emlegetett Magyar történet, amely 1928 és 1934 között kezdetben nyolc, később öt kötetben, összesen hét kiadásban látott napvilágot. (Ő írta a Mátvás uralkodásáig terjedő részt, a további fejezeteket Szekfű Gyula jegyezte.) A napjainkig legegységesebbnek tartott összefoglaló sok megállapítását árnyalta vagy módosította ugyan az azóta eltelt idő, ez azonban mit sem von le értékéből, saját korában korszerű, új szemléletű, modern szintézisnek számított. Sok tétel még ma is megállja a helyét, s nemcsak szakmailag nagyszerű mű, hanem közérthető nyelvezete, stílusa is kiemeli a magyar történetírás kiemelkedő munkáik között.

Tudományos előmenetele mellett a kulturális közéletben is magas pozícióba emelkedett. 1922–1923-ban a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának (a mai Országos Széchényi Könyvtárnak) vezetője, majd 1923-tól 1932-ig a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. E minőségében közgyűjteményi és egyéb kulturális kérdésekben Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter egyik fő tanácsadója. Klebelsberg maga is őt szánta utódjának.

Hóman 1932-ben került a politikába. Gömbös Gyula az év októberében alakult kormányában, majd őt további kabinetben töltötte be a kultuszminiszteri tiszte. Rövid, 1938–1939-es megszakítással 1942 júliusáig vezette a tárcát. Azzal a feltétellel fogadta el Gömbös felkérését, hogy kizárólag szakpolitikai kérdésekkel kíván

foglalkozni. Ezt 1938-ig, a Német Birodalom rendkívüli megerősödéséig nagyjából be is tartotta. Ekkortól azonban már meggyőződésévé vált, hogy geopolitikai helyzete miatt Magyarország csak két rossz, a Német Birodalom vagy a Szovjetunió között választhat, s e kétből még mindig a Szovjetunióhoz tartotta elfogadhatóbbnak annak ellenére, hogy tisztában volt vele, a németek világháborús győzelme esetén milyen sors vár a „völkisch Európa” részévé váló Magyarországra.

Miniszterként kiválóan teljesített. Megőrizte, sőt növelni is tudta a kulturális tárca 10 százalékos fölötti részesedését az állami költségvetésből. Racionalizálta a miniszteri adminisztrációt, a köz- és a felsőoktatást. A gazdasági válság hatásainak leküzdése után az 1930-as évek közepétől folytatta Klebelsberg népiskola-építési programját. 1934-ben egyszerűsítette a középiskolai és a közgyűjteményi hálózatot, négy felsőoktatási intézmény alapításával létrehozta a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemet, majd a második bécsi döntés után, 1940 októberében újranyitotta a kolozsvári magyar univerzitást. A kulturális külpolitikában 1935-től a „szellemi együttműködésről” szóló egyezmények sorát kötötte, számos magyar tanszék és lektorátus alapításához nyújtott külföldi egyetemeknek segítséget. Törvényt hozott a nyolcosztályos népiskoláról (1940), 1937-től pedig számos intézkedést tett az alulról jövő tehetséges tanulmányainak támogatására, minél több paraszt- és munkásfiatal középosztályba emelése érdekében.

Ministerségéről történő, 1942-es leköszönése után a nagypolitikában már nem igazán vett részt, a Teleki Pál Tudományos Intézet és a Nemzeti Múzeum elnökeként főként tudományos feladatokat koncentrált. Emellett változatlanul a szívén viselte választóközönsége, Székesfehérvár sorsát: 1932-től 1945-ig volt a város parlamenti képviselője. Rengeteget köszönhetett neki a város, hiszen minden lobbierjét városképi és infrastrukturális fejlesztésére fordította, s elérte, hogy az 1938-as Szent István-emlékévé egyik fő helyszíne is a megyeközpont legyen. Emiatt is tartom indokoltnak a mostani városvezetés tervét fehérvári szobor felállítására – míg másutt magam sem szorgalmaznám ezt.

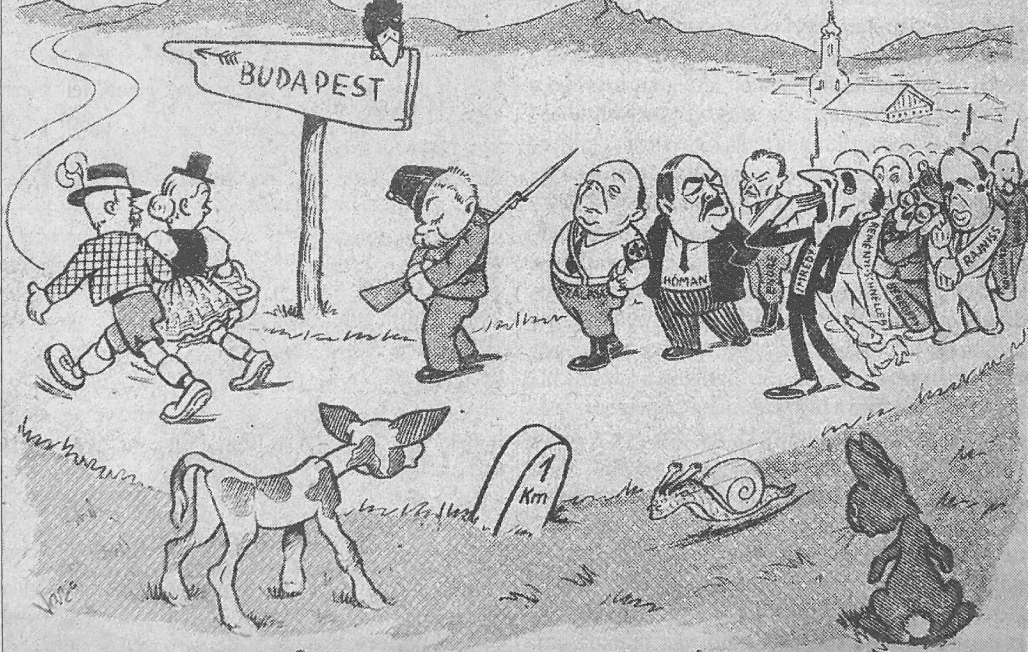
Hómant a Magyar Tudományos Akadémia már 1945 júliusában kizárta tagjai közül. Az erre vonatkozó javaslatot az őt 1936 óta többször is durván sértegető Moór Gyula – egyébként kiváló jogfilozófus – fogalmazta meg, s támogatására megnyerte a Hómanra ugyancsak neheztelő ismert történészt, Váczy Pétert, illetve a neves néprajztudóst, a kiszagadkánt a kommunisták politikáját támogató Ortutay Gyulát is. Ennek ellenére, hogy Kosáry Domokos és Glatz Ferenc akadémiai elnökök is szorgalmazták rehabilitálását, az mindmáig nem történt meg. Mivel az MTA-tagságot tudományos érdemeiért – és nem politikai szimpátiák okán – adományozták, azt hiszem, ideje lenne felülvizsgálni az 1945-ös döntést, hogy az egyik legnagyobb magyar középkorász visszavehessék a tudós testületbe.

1946-os népbírósági perében Hóman maga is beismerte, hogy politikai téren vétkezett. Perében – a vele korábban is rossz viszonyban lévő Sulyok Dezső kivételével – kizárólag mentőtáncú szövegeket, csaknem a felülzsidó származású volt. Első fokozatán még számos, másodfokon viszont már csak egyetlen „háborús bűntett” elkövetésével vádolták. Azzal, hogy részt vett azon az 1941. július 26-i kormányülésen, amely – Horthy Miklós kormányzó ez irányú döntését tudomásul véve – jóváhagyta Magyarország és Szovjetunió közötti hadiállapot beálltának kimondását. A kormánytagok mindezt annak tudatában tették, hogy a honvédelmi miniszter úgy tájékoztatta őket, szovjet repülőgépek provokáló támadást hajtottak végre egy magyar gyorsvonat és Kassa városa ellen. Mint ma már tudjuk, az előbbi akciót bizonyíthatóan, a kassai bombázást pedig minden valószínűséggel – talán eltévedt – szovjet gépek hajtották végre. Ezért a Hóman elleni 1946-os vád abszurditását még mai bírálói is elismerik.

Hómant végül életfogytiglani börtönre ítélték, 1951-ben Vácott hunyt el. Földi maradványait csak 2000-ben azonosították, újratemetésére is az évben került sor a Darányi család tassi kriptájában.

Miközben Hóman történészként megmaradt szakmája professzionális művelőjének, s művei ma is nemzeti értékek, politikusként diszkriminatív lépésekhez is a nevével jár. Tudósként vitathatatlanul a legnagyobbak között marad a helye, politikusként azonban – kezdeti integratív törekvései után – kétségkívül megosztó személyiséggé vált. Politikai bűnözőnek azonban – sokak gyakran hamis adatokból építkező állításaival szemben – semmiképpen sem tekinthető. Az általa vallott elvek követése ma már nyilván nem vállalható. Még akkor sem, ha tetteinek indítói részben magyarázhatók, és a neki felrótt vádak többségét politikai alapon, sokszor ténybeli tévedéseket véve fogalmazzák meg napjaink kérélméletlen megmondóemberei.

Még mindig hozzák a háborús bűnösöket!

Háború utáni gúnyrajz a háborús bűnösök hazaszállításáról. Hóman a rabok közt a második